

تبیین شاخص‌های مؤثر بر افزایش کیفیت فضا در ارسن‌های شهری (مطالعه تطبیقی ارسن میدان نقش جهان اصفهان و ارسن گنجعلی خان کرمان)^۱

سید محمدرضا موسوی^۲، میترا کلانتری^۳، محمد بهزاد پور^۴، مهدی خاک زند^۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۳۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۱/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۳

نوع مقاله: پژوهشی

صفحه ۱۸۹ تا ۱۰۷

چکیده

ارسن شهری، گروهی از بناها است که هدفشان برآوردن نیازهای شهروندان است. دو نمونه از ارسن‌های بزرگ میدان نقش جهان و ارسن گنجعلی خان کرمان است. شاخص‌هایی به‌عنوان عوامل ارتقادهنده کیفیت محیط در این ارسن‌ها هستند که این پژوهش به دنبال تبیین آن‌ها است. براین اساس هدف اصلی پژوهش حاضر تبیین شاخص‌های ارتقادهنده کیفیت محیط در ارسن میدان نقش جهان اصفهان و ارسن گنجعلی خان است. این پژوهش توجه مدیران شهری را به سازماندهی، زیباسازی و ارتقا کیفیت محیط و تجهیزات آن‌ها در راستای جذب کاربران سوق می‌دهد. روش پژوهش کیفی با استفاده از کار میدانی و بررسی متون تاریخی، ثبت و ضبط اطلاعات مرتبط با بناها است که به تبیین شیوه معماری، ویژگی‌های مصالح به‌کاررفته و جداره‌ها، کیفیت محیط و تزئینات به‌کاررفته در بنا می‌پردازد. پژوهش حاضر به دنبال یافتن پاسخ این دو سؤال که ارسن نقش جهان و ارسن گنجعلی خان کرمان با هم چه نقاط مشترکی دارند؟ ۲. شاخص‌های مؤثر بر افزایش کیفیت محیط در ارسن‌های فوق کدام‌اند؟ و نیز به دنبال اهدافی از قبیل ۱. واکاوی شاخص‌های ارتقادهنده کیفیت محیط در ارسن نقش جهان و ارسن گنجعلی خان کرمان ۲. تبیین وجوه اشتراک و افتراق ارسن میدان نقش جهان و ارسن گنجعلی خان کرمان است. طبق نتایج پژوهش شاخص‌های مربوط به خوانایی فضا، وجود کاربری‌های متنوع، بافت کف‌سازی و رنگ جداره‌ها، محصوریت، نفوذپذیری، یادآوری فرهنگ و تاریخ معماری گذشته ایران، عدم ورود خودرو، مبلمان مناسب، همسازي با اقلیم و نورپردازی شبانه از جمله شاخص‌های مشترک ارتقادهنده کیفیت محیط ارسن‌ها هستند.

واژگان کلیدی: کیفیت فضا، ارسن، نقش جهان اصفهان، گنجعلی خان کرمان

^۱ این مقاله برگرفته از رساله دکتری سیدمحمدرضا موسوی با عنوان «تبیین شاخص‌های مؤثر بر ادراک محیط به منظور افزایش کیفیت فضا (نمونه‌ی مورد مطالعه: ارسن میدان نقش جهان اصفهان)» است که به راهنمایی «محمدبهزادپور» و «میترا کلانتری» و مشاوره‌ی «مهدی خاک‌زند» در دانشگاه آزاد اسلامی واحد پرفسور حسابی تفرش انجام یافته است.

^۲ دانشجوی دکتری مهندسی معماری، واحد پرفسور حسابی تفرش، دانشگاه آزاد اسلامی، تفرش، ایران.

Mitra.kalantari@iau.ac.ir

^۳ استادیار گروه مهندسی معماری، واحد پرفسور حسابی تفرش، دانشگاه آزاد اسلامی، تفرش، ایران. (نویسنده مسئول)

^۴ استادیار گروه مهندسی معماری، واحد هشتگرد، دانشگاه آزاد اسلامی، هشتگرد، ایران.

^۵ دانشیار گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

۱. مقدمه

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های میدان‌های شهری، اجتماع‌پذیری و ایجاد فرصت‌های لازم جهت تعاملات اجتماعی است (دوزدوزانی، ۱۳۹۴: ۱). فضا، توسط انسان درک می‌شود و انسان، به عنوان مخاطب فضا، رابطه‌ای دو سویه با آن ایجاد می‌کند (شولتز، ۱۳۹۱: ۱۳). میدان یکی از عناصر مهم و چند وجهی در ساختار بافت سنتی شهرهای ایران است. عموماً میدان‌ها در مرکز ثقل شهرهای ایرانی قرار گرفته‌اند و علاوه بر کارکرد اصلی خود که تمرکز بر امور حرکتی شهری محسوب می‌شود، ارسن‌های شهری مجموعه‌ای از فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، نظامی، سیاسی و مذهبی را نیز تحت پوشش خود قرار می‌داده‌اند. میدان عنصری کالبدی و دارای عملکردهای ویژه در بافت شهرهای سنتی ایران و از جمله عناصر هویت بخش آن است. میدان‌ها به مثابه فضایی که دسترسی فضاهای شهری و حرکت را در بافت شهری تسهیل می‌کنند، در میان بازار و یا وابسته به بازار عملکرد اقتصادی را نیز پوشش می‌دهند، همچنین با ایجاد بناهای مذهبی در نزدیکی میدان‌های شهری و سازه‌هایی با کارکرد عام المنفعه از قبیل آب‌انبار، حمام، مدرسه و موارد دیگر در اطراف میدان‌ها بسیاری از امور شهری را نیز تحت پوشش دارند. دو ارسن نقش جهان و گنجعلی خان کرمان از بهترین بناهای دوره صفوی هستند که در شهر اصفهان و کرمان بنا شده‌اند، این مجموعه‌ها به عنوان کانون‌های جمعیتی در مراکز این شهرها در افزایش سطح تعاملات اجتماعی مؤثر هستند. بیشتر جهانگردان ارسن نقش جهان اصفهان را نام برده‌اند و آن را بزرگ‌ترین میدان‌های جهان می‌دانند، ابعاد آن ۵۰۰*۱۵۰ متر است و تناسب یک به سه دارد؛ این میدان در روزگاران گذشته مقداری بزرگ‌تر بود و بازارهایی گرداگرد آن بود، مانند ارسن گنجعلی خان (معماریان، ۱۳۸۹: ۲۸۷). میدان تاریخی نقش جهان با نام رسمی میدان امام و نام قدیمی میدان شاه از ارزشمندترین و زیباترین آثار تاریخی ایران است که در شهر اصفهان قرار دارد. اهمیت این میدان باشکوه به حدی است که علاوه بر فهرست آثار ملی ایران به عنوان یکی از نخستین آثار ایرانی در فهرست میراث جهانی یونسکو به ثبت رسیده است. ابنیه سنتی چهار طرف میدان نقش جهان شامل کاخ عالی‌قاپو، مسجد امام، مسجد شیخ

لطف‌الله و سردر قیصریه بر حسن و ارزش میدان نقش جهان افزوده و باعث شده‌است تا ارسن کهن نقش جهان به عنوان نگینی در سطح جهانی بدرخشد (معماریان، ۱۳۸۹: ۶۱). ارسن گنجعلی خان وسط شهر تاریخی کرمان و در جنب بازار بزرگ است. گنجعلی خان که از حاکمان زمان شاه‌عباس است از سال ۱۰۰۵ تا ۱۰۳۴ ه.ق بر کرمان حکومت کرد و بناهای زیادی بنا نمود و در آبادانی این منطقه تلاش بسیار کرد. مساحت مجموعه گنجعلی خان ۱۱۰۰۰ مترمربع و عناصر مجموعه و سال ساخت آن‌ها عبارت‌اند از مدرسه، کاروان‌سرا، حمام، آب‌انبار، ضراب‌خانه و مسجد که همه گرداگرد یک میدان جای دارند. ساخت هر یک از آن‌ها به دستور گنجعلی بیگ خان والی کرمان که در زمان پادشاهی شاه‌عباس اول صفوی بر این شهر حکومت می‌کرد آغاز شد و بر اساس کتیبه‌ای که در ورودی کاروان‌سرای این مجموعه قرار دارد، معمار اصلی مجموعه گنجعلی خان کرمان، استاد سلطان محمد یزدی بوده است (معماریان، ۱۳۸۹: ۴۹). شاخص‌های متعددی در افزایش کیفیت فضا در ارسن‌های شهری دخیل هستند که در جذب کاربران مؤثر هستند؛ بنابراین تحلیل آن‌دسته از مؤلفه‌های مؤثر بر حضور شهروندان در میدان‌های شهری تا حدی می‌تواند راهنمای بناهای نوین در عصر حاضر شود. در این پژوهش پرسش‌ها و اهداف به شرح زیر است

۱-۱. پرسش‌های پژوهش

- مؤلفه‌های مؤثر بر افزایش کیفیت فضا در ارسن میدان نقش جهان و گنجعلی خان کرمان کدام‌اند؟
- شباهت‌ها و تفاوت‌های محیطی دو ارسن نقش جهان و گنجعلی خان کرمان کدام‌اند؟

۱-۲. اهداف پژوهش

- ارائه مدل مفهومی شاخص‌های مؤثر بر افزایش کیفیت فضا در ارسن میدان نقش جهان اصفهان و گنجعلی خان کرمان.
- تبیین شباهت‌ها و تفاوت‌های محیطی در ارسن میدان نقش جهان اصفهان و گنجعلی خان کرمان.

۲. پیشینه پژوهش

هیچکدام از پژوهش‌های گذشته کیفیت فضا در این دو ارسن بررسی نشده است.

جدول شماره ۲. دیدگاه معماران بزرگ در مورد کیفیت فضا

(de Botton, 2006)

نام معمار	دیدگاه در مورد کیفیت فضا	حوزه تخصصی
لوکوربوزیه (Le Corbusier)	کیفیت فضا باید بر اساس عملکرد و کارایی طراحی شود. فضا باید ساده، کاربردی و هماهنگ با نیازهای انسانی باشد. اهمیت نور، تهویه و فضای باز در طراحی برای ایجاد حس راحتی ضروری است.	معماری مدرن / طراحی شهری
فرانک لویید رایت (Frank Lloyd Wright)	فضا باید با طبیعت ارتباط نزدیک داشته باشد و محیط باید باتوجه به شرایط طبیعی و محیطی طراحی شود. ترکیب داخلی و خارجی به گونه‌ای که انسان احساس تعلق به مکان داشته باشد، مهم است.	معماری ارگانیک
میشل پیتر (Mies van der Rohe)	کیفیت فضا باید از طریق سادگی و "کمتر یعنی بیشتر" ایجاد شود. فضاهای باز، شفافیت و پیوند میان داخل و خارج از اصول کلیدی در ایجاد فضاهای باکیفیت هستند.	معماری مدرن / طراحی صنعتی
زیگفرد گیدیون (Siegfried Giedion)	کیفیت فضا باید در ارتباط با تغییرات اجتماعی و فرهنگی و استفاده بهینه از تکنولوژی در طراحی محیط‌ها در نظر گرفته شود. فضا باید از لحاظ عملکردی و بصری بازتاب‌دهنده دنیای مدرن باشد.	تاریخ معماری / نظریه معماری

شهر را می‌توان محیطی برای تجلی ارزش‌های منبعث از اعتقادات جهان‌بینی و فرهنگ ساکنان و پدیدآورندگان آن دانست (پویان و همکاران، ۱۳۹۹: ۲). شالوده‌ی شهر ایرانی در چهار عامل اصلی قابل تشخیص بود و آن‌ها عبارت‌اند از: فضای مسکونی شامل (محله)؛ فضای اقتصادی شامل: بازار و بازارچه؛ فضای تاسیساتی شامل آب‌انبار و گرمابه و مسیرهای آب؛ و فضاهای باز که اکثر این فضاها در ارسن شهری به عنوان کانون مرکزی شهر قرار می‌گرفتند. در شهرهای ایران، مهم‌ترین عامل در برقراری حیات شهری، فضای اجتماعی و فرهنگی است که ارتباط مردم در شهر و محلات را متصل می‌کند (شیعه، ۱۳۸۸: ۱۸). در تاریخ ایران پس از اسلام، ظهور سلسله‌ی صفویه یک نقطه‌ی عطف است؛ زیرا پس از قرن‌ها، ایران توانست با دستیابی مجدد به هویت ملی، به کشوری قدرتمند و مستقل در شرق اسلامی تبدیل شود (برخوردار و همکاران، ۱۴۰۰: ۵). از دوران صفویه به علت رویکرد خاص این سلسله، میدان از اهمیت ویژه‌ای در ساختار شهرها برخوردار شد و میدان نقش جهان به عنوان مهم‌ترین بافت شهر جدید اصفهان که در دوران شاه‌عباس اول به پایتختی برگزیده شد، تأثیرات به‌سزایی در بافت دیگر شهرهای ایران داشته است. یکی از این مجموعه‌ها، ارسن گنجعلی خان کرمان است (معماریان، ۱۳۸۹: ۶۵)؛ بنابراین ارسن‌های شهری به عنوان کانون‌های تعاملات اجتماعی در جذب کاربران مؤثر هستند. در این حوزه پژوهش‌های خوبی انجام گرفته که در جدول شماره ۲ مقالات اخیر مربوط به ۴ سال گذشته و در جدول شماره ۱ برخی دیدگاه‌های صاحب‌نظران معماری این ارائه می‌شود؛ لذا در

جدول شماره ۲. پیشینه‌ی پژوهش

پژوهشگر / سال چاپ	موضوع پژوهش	نتایج پژوهش
برخوردار و همکاران (۱۴۰۰)	بازخوانی نقش هویت اجتماعی در ساخت فضای جمعی (نمونه مورد مطالعه: میدان نقش جهان اصفهان به‌مثابه فضای جمعی عصر صفوی)	فضای جمعی عصر صفوی از لحاظ عوامل زمانی شکل‌گیری شامل سه بُعد سیاسی، دینی و سرزمینی و از منظر علت‌ها در رویه اجتماعی شامل سه بخش نظام‌مند کالبدی و فضایی و ساخت است و این عوامل منجر شد که فضاهای جمعی این دوران واجد ویژگی‌های منحصر به فردی شود که جز در نگاه حاکمان، رفته‌رفته از دید مخاطبان فضا نیز مشروعیت و هویتی اجتماعی یافت.

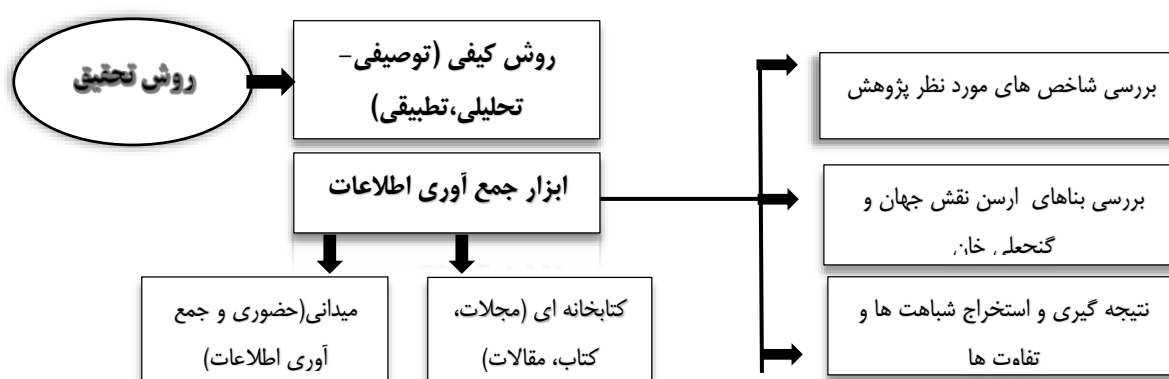
حمزه نژاد و همکاران (۱۳۹۷)	سلسله‌مراتب تشخیص عناصر شهر در ارسن شهری در سبک‌های شهرسازی دوران اسلامی ایران	یکی از دلایل اصلی آشفتگی و بی‌نظمی سیمای شهرها در دوره حاضر که دغدغه بسیاری از متخصصین است، عدم توجه به میزان و چگونگی تشخیص عناصر شهر است. طراحان باید توجه داشته باشند که توان اقتصادی و قدرت و نفوذ در دستگاه‌های اجرایی تنها عامل تعیین تشخیص بنا نیست.
عباسی و بمانیان (۱۳۹۶)	مقایسه تطبیقی میدان نقش جهان اصفهان و امام حسین (ع) تهران بر اساس روابط پایداری اخلاق مدار	هرکدام از روابط سه‌گانه پایداری اخلاق مدار بر اساس قوانین هنوفر در عناصر موجود در میدان به طور جداگانه بررسی و نتیجه بررسی‌ها در قالب جدول مقایسه دو میدان نقش جهان و میدان امام حسین (ع) ارائه شده است. نتایج حاصل از این بررسی نشان می‌دهند که میزان توجه به پایداری اخلاق مدار در نمونه سنتی به مراتب بیش از نمونه معاصر است.
شهابی نژاد (۱۴۰۰)	سیر شکل‌گیری میدان نقش جهان اصفهان	یکی از موضوعاتی که می‌بایست در آینده درباره روند شکل‌گیری میدان، تحقیق و به دانش ما افزوده شود، آن است که آیا شکل‌گیری این میدان بزرگ، بر اساس تصمیم‌های مختلف در طول یک دوره زمانی پنجاه‌ساله بوده است یا اینکه از ابتدا طرح و برنامه‌های جامع برای کلیت میدان و تک‌تک اجزای میدان وجود داشته، اما باتوجه به هزینه زیاد و زمان ساخت طولانی آن، اجرای این طرح به صورت گام‌به‌گام و تدریجی عملی شده است؟ هرچند ترکیب کلی میدان بر فرضیه دوم تأکید دارد، شواهد تاریخی دقیقی برای آن دیده نشده است
فروتن راد و زمانی (۱۴۰۱)	سنجش قرارگاه‌های رفتاری در میدان شهری؛ مطالعه تطبیقی میدان نقش جهان و میدان امام علی در اصفهان	نتایج حاصل، نشان‌دهنده بیشتر بودن هم‌ساختی میدان نقش جهان برای فعالیت‌های انتخابی و بیشتر بودن فعالیت‌های اجباری و عبوری در میدان امام علی است. لحاظ ملاحظات ایجاد محصوریت و مقیاس انسانی، جذابیت کریدورهای دید، جداره‌های فعال و سرزنده، قابلیت انجام فعالیت‌های انتخابی و غیررسمی، سبزی‌نگی، نورپردازی در شب، احساس آسایش و امنیت، حس تعلق و این‌همانی در میدان نقش جهان، هم‌ساختی بیشتر این میدان را برای رفتارهای انتخابی در مقایسه با میدان امام علی موجب گردیده است.
پیر بابایی و همکاران (۱۳۹۹)	واکوی نقش فرهنگ وقف در تکوین ارسن‌های شهری بر اساس نظریه ساخت‌یابی	آنچه از این مطالعات قابل‌استخراج و ارجاع به نظر می‌رسد، این است که در ساختار نظام اجتماعی، رسیدن به سعادت واقعی و همه‌جانبه، جز در پرتو همکاری اجتماعی میسر نیست که نهاد وقف به‌عنوان یکی از مصادیق مشارکت‌های اجتماعی، در کیفیت ساختاری و برنامه‌ریزی جامعه، نقش مهم و تأثیرگذاری ایفا می‌کند.
حجت و همکاران (۱۳۹۸)	مطالعه تطبیقی ساختار کالبدی - کارکردی میدان صاحب آباد تبریز و میدان نقش جهان اصفهان در ادوار تاریخی	در پیشینه تاریخی این دو مجموعه، بیشترین شباهت‌ها قبل از احداث و بیشترین اختلافات در وضعیت موجود آن‌ها مشاهده می‌شود. این دو مجموعه از نظر کارکردی و نوع کاربری‌ها شباهت‌های قابل‌توجهی دارند، درحالی‌که از نظر ساختاری و شکلی تفاوت‌هایی در روند تحول تاریخی‌شان مشاهده می‌شود.
دهناد و همکاران (۱۴۰۰)	بررسی تطبیقی حس دلبستگی مکان در نمادهای شهری دوره اصفهانی و مدرن؛ نمونه موردی میدان آزادی و میدان نقش جهان	تفاوت‌های موجود در عوامل مؤثر بر دلبستگی به مکان در دو دوره تاریخی مختلف در این میادین شهری قابل‌توجه است. به طور خاص، در میدان نقش جهان، مهم‌ترین عامل ایجاد دلبستگی، معیار عزت‌نفس بوده است، درحالی‌که در میدان آزادی، تداوم به‌عنوان اصلی‌ترین عامل در شکل‌گیری و حفظ دلبستگی به مکان تأثیرگذار بوده است.

قویدست و همکاران (۱۳۹۸)	میدان امام (نقش جهان) اصفهان به‌مثابه یک کلیت یکپارچه بررسی تطبیقی ویژگی‌های میدان امام (نقش جهان) اصفهان با خصلت‌های بنیادی پانزده‌گانه کریستوفر الکساندر	میدان امام (نقش جهان) اصفهان نمونه‌ای است که با بررسی و پژوهش‌های سی‌ساله کریستوفر الکساندر در مورد پدیده‌ها و ویژگی‌های حیات در آن‌ها تطابق دارد.
----------------------------	--	--

۳. روش تحقیق

معماری و فضایی هر یک از ارسن‌ها، بررسی میدانی انجام شده است. در این مرحله، مستندسازی تصویری از طریق عکاسی معماری و ثبت اطلاعات دقیق از تعداد و نوع بناها، تزیینات، جداره‌ها، شاخص‌های بافت، رنگ، و عناصر جذب‌کننده کاربران به‌کارگرفته شده است. چارچوب نظری پژوهش با اتکا بر مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای طراحی شده و در نهایت برای تکمیل داده‌ها، از مطالعات تطبیقی میان دو ارسن تاریخی نقش جهان و گنجعلی خان استفاده شده است. برای تکمیل پژوهش از سایر منابع کتابخانه‌ای نیز استفاده شد.

این پژوهش از نوع کیفی بوده و باهدف بررسی تطبیقی ویژگی‌های کالبدی و فضایی دو عرصه شهری تاریخی، به‌ویژه در حوزه معماری و طراحی شهری، انجام شده است. در این تحقیق، از روش‌شناسی تطبیقی به همراه تحلیل تاریخی و مطالعه میدانی استفاده گردیده است. برای گردآوری داده‌ها، ابتدا از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی شامل مقالات علمی، کتب تخصصی و متون تاریخی مرتبط با عرصه‌های مورد مطالعه استفاده شده است. همچنین، برای تحلیل دقیق‌تر ویژگی‌های

نمودار شماره ۲: روش پژوهش

پذیرش بیشتر اندیشمندان درباره معماری این است که معماری "ساماندهی فضا" است. از منظر کالینز مفهوم "فضا" در معنای امروزی آن پس از میانه قرن هجده رواج یافت. بنابراین اگر چه معماری همواره حاصل هم‌نشینی توده و فضا بوده است؛ اما تاریخ اندیشه‌ورزی در باب فضا ریشه در گذشته‌های دورودراز تاریخ ندارد. پیرفون مایس معتقد است که فضا تنها در آغاز قرن نوزدهم و با کتاب فلسفه هنر اثر فیلسوف آلمانی شلینگ آغاز شد و در اواخر قرن ۱۹ مورخانی چون ریگل، ولفلین و اشمارسو این بحث را پروراند.

۴. مرور ادبیات پژوهش

نیاز مردم به مکان‌هایی برای تعاملات اجتماعی و رفع نیازهای روانی یکی از ملزومات زندگی شهری است (دلاکه و همکاران، ۱۴۰۱: ۱). وجود فضاهای شهری کسالت‌آور و بی‌کیفیت و غیرانسانی همچنان در قسمت‌های مختلف شهر دیده می‌شود (صارمی و معروفی، ۱۳۹۶: ۱). مفهوم فضا یکی از مفاهیم بنیادی در معماری است. برای نشان‌دادن اهمیت فضا در معماری شاید همین بس که یادآور شویم یکی از تعاریف مورد

سلامت محیطی

محیط‌زیست و کیفیت هوا نقش مهمی در کیفیت فضاهای شهری دارند. به‌ویژه در مناطق شهری، وجود فضاهای سبز، درختکاری و تأسیسات محیط زیستی از مهم‌ترین شاخص‌های ارتقای کیفیت فضا به شمار می‌روند. فضای سبز علاوه بر تأثیر بر کیفیت هوای شهری، به بهبود رفاه و سلامت روانی شهروندان نیز کمک می‌کند.

امنیت و احساس امنیت

امنیت یکی از اصلی‌ترین نیازهای شهروندان در فضاهای شهری است. ایجاد فضاهای عمومی و نیمه عمومی با طراحی‌های مناسب (نورپردازی، تقویت فضاهای دیداری و غیره) موجب افزایش احساس امنیت می‌شود. برای مثال، فضاهای شهری باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که افراد در طول شبانه‌روز در آن‌ها احساس امنیت کنند.

ارتباطات اجتماعی و مشارکت مردم

طراحی فضاهای شهری باید به‌گونه‌ای باشد که موجب تشویق تعاملات اجتماعی میان شهروندان شوند. فضاهایی که مردم را به هم متصل می‌کند، امکان تبادل نظر و فعالیت‌های جمعی را فراهم می‌کند و کیفیت فضای شهری را افزایش می‌دهد. این فضاها باید متنوع و قابل دسترسی برای همه گروه‌های اجتماعی باشند.

اقتصاد شهری و توانمندی‌های اقتصادی

کیفیت فضاهای شهری می‌تواند بر جنبه‌های اقتصادی شهر تأثیر گذارد. ارتقای فضاهای شهری باعث جذب سرمایه‌گذاری، توسعه کسب‌وکارهای محلی و ارتقای سطح معیشت ساکنان می‌شود. طراحی مناطق تجاری، خیابان‌های بازار و فضاهای اشتراکی اقتصادی می‌تواند به رشد و شکوفایی اقتصادی شهر کمک کند.

هنر و هویت شهری

ایجاد فضاهایی که از منظر هنری جذاب هستند، می‌تواند تأثیر زیادی بر هویت و زیبایی‌شناسی شهر داشته باشد. نصب آثار

جدول شماره ۲. تعریف اندیشمندان از فضا (مدینه‌زاده، ۱۳۹۵)

نام اندیشمند	تعریف فضا	منبع / حوزه
لوسین کرول (Lucien Kroll)	فضا نتیجه تعامل انسان و محیط است؛ جایی که رفتار انسان شکل می‌گیرد.	معماری انسان‌محور
هانری لوفور (Henri Lefebvre)	فضا محصولی اجتماعی است که در فرآیندهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی تولید می‌شود.	فلسفه اجتماعی / نظریه فضا
کریستوفر الکساندر (Christopher Alexander)	فضا مجموعه‌ای از الگوهای قابل تجربه است که حس نظم و زندگی را منتقل می‌کند.	معماری / طراحی الگوگرا
گاستون باشلار (Gaston Bachelard)	فضا نه فقط کالبدی فیزیکی، بلکه مکانی برای تجربه ذهنی و خاطره است.	فلسفه / پدیدارشناسی
یی فو توان (Yi-Fu Tuan)	فضا زمانی به "مکان" تبدیل می‌شود که با معنا و تجربه انسانی همراه شود.	جغرافیای انسانی / پدیدارشناسی
میشل فوکو (Michel Foucault)	فضا مجموعه‌ای از روابط قدرت است که در چارچوب‌های نهادی شکل می‌گیرد.	فلسفه / نقد قدرت و معماری

طراحی فضاهای عمومی

طراحی فضاهای عمومی و شهری به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین مولفه‌ها در کیفیت فضاهای شهری شناخته می‌شود. فضاهای عمومی باید امکان تعاملات اجتماعی، ایجاد هویت شهری و ارتقای احساس امنیت را فراهم کنند. طراحی مناسب این فضاها از جنبه‌هایی مانند فضای سبز، مبلمان شهری، نورپردازی و سطوح قابل دسترسی به بهبود کیفیت فضا می‌انجامد.

دسترسی و تحرک

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های افزایش کیفیت فضای شهری، تأمین دسترسی آسان و راحت به نقاط مختلف شهر است. این شامل حمل‌ونقل عمومی، پیاده‌روها، مسیرهای دوچرخه‌سواری و هماهنگی بین این عناصر می‌شود. طراحی شبکه‌های حمل‌ونقل کارآمد و پیاده‌راه‌ها موجب کاهش مشکلات ترافیکی و آلودگی هوا و همچنین افزایش تعاملات اجتماعی می‌شود.

سنگی در دو طرف آن دیده می‌شود. در محور شرقی غربی مسجد شیخ لطف‌الله و کاخ عالی‌قاپو هستند. در محور سوم که شرقی غربی و در راستای خیابان چهل‌ستون بوده ساختمان‌هایی بود که ویران شده است. در پشت ارسن میدان، ساختمان‌ها و باغ‌های فراوان بوده که تا کنار زاینده‌رود کشیده شده بود و بیشتر آن‌ها از میان رفته‌اند و تنها کوشک‌های چهل‌ستون، هشت‌بهشت و برخی دیگر بر جای مانده‌اند (پیرنیا، ۱۳۹۰: ۵۰). از رویدادهایی که در این میدان رخ می‌داد، آتش‌بازی بود. شاه‌عباس به این کار علاقه‌ای خاص داشت و هرگاه از سفری بر می‌گشت دستور می‌داد شهر را چراغانی کنند و مراسم آتش‌بازی راه می‌انداخت. در قرن یازدهم هجری این میدان از بزرگ‌ترین میدان‌های جهان و در دوره شاه‌عباس مکان بازی چوگان و رژه، چراغانی و محل نمایش‌ها بود. دو دروازه سنگی چوگان آن دوره در قسمت شمال و جنوب آن به عظمت کهن آن اشاره دارد (همان).

شاه‌عباس از قسمت شاه‌نشین کاخ عالی‌قاپو به تماشای بازی اسب‌سواران در میدان مشغول می‌شد. در دوره قاجار، این میدان نیز مانند سایر بناهای تاریخی اصفهان مورد بی‌توجهی قرار گرفت. بخش‌هایی از میدان در طول دوران آشفتگی ایران از حمله اشرف افغان تا استقرار حکومت قاجاریه، تخریب شد. بخش‌هایی نیز از جمله عمارت نقاره‌خانه در دوره قاجار از میان رفت. از زمان حکومت رضاشاه تا امروز، کار مرمت و بازسازی این ابنیه به طور مداوم ادامه دارد. در دوره پهلوی احیای میدان نقش‌جهان شروع شد که بازگردانی فعالیت‌های شهری و همچنین کسب‌وکار در این میدان را شامل می‌شد. در این دوره برای بازگرداندن میدان به جریان زندگی شهری و احیای رونقی که میدان در روزگار صفویه دارا بود، مرمت غرفه‌ها در میدان و جای‌گیری کاربری‌های مختلف در آن مدنظر بود.

گردشگران مشهور اروپایی که در دوره صفویه از پایتخت ایران دیدن کرده‌اند، مثل شاردن فرانسوی، تاورنیه، دولواله، سانسون، انگلبرت و دیگر افراد عصر صفویه و قاجاریه، درباره این میدان صحبت کرده‌اند (قنبری، ۱۳۹۳: ۸). در حال حاضر، دورتادور میدان مربوط به بازار صنوف صنایع‌دستی است و به لحاظ توریستی از رونق خوبی برخوردارند. با راه‌رفتن درون

هنری، طراحی منحصربه‌فرد ساختمان‌ها، استفاده از المان‌های فرهنگی و تاریخی در فضاهای عمومی می‌تواند باعث تقویت هویت شهری و جذب گردشگر و ساکنان شود.

مقیاس و تنوع فضایی

یکی از جنبه‌های مهم در ارتقای کیفیت فضاهای شهری، توجه به مقیاس و تنوع فضاها است. تنوع در نوع و مقیاس فضاها باعث می‌شود که فضا برای گروه‌های مختلف اجتماعی مناسب باشد. این تنوع می‌تواند شامل فضاهای بزرگ، فضای نیمه عمومی و فضاهای کوچک‌تر برای افراد یا گروه‌های خاص باشد (Gifford, 2013: 31).

۴-۱. ارسن نقش‌جهان اصفهان^۱

یکی از ارسن‌های باشکوه در ایران میدان نقش‌جهان است. میدان نقش‌جهان در قرن یازدهم هجری با الگوبرداری از میدان حسن پادشاه تبریز در طول ۲۰ سال ساخته شد (آذرنوش و رفیعیان، ۱۳۹۴: ۴). این میدان به‌جای میدان کوچکی که از دوران تیموریان باقی‌مانده بود ساخته شد. معماری صفوی را باید با میدان نقش‌جهان اصفهان شناخت، چرا که نمونه این میدان نه در ایران و نه در هیچ کجای جهان به وجود نیامده است. نابع‌های معماری عصر صفوی، استاد علی‌اکبر اصفهانی و استاد محمدرضا اصفهانی، چنان خلاقیتی در این میدان و بناهای آن از خود نشان داده‌اند که تاریخ به تکرار این همه زیبایی‌امیدی ندارد. اندازه این میدان در حدود ۱۵۰*۵۰ متر است و تناسب حدود ۱/۳ دارد که تناسب مناسبی است جهت نشان‌دادن وسعت میدان. ابن میدان قبل‌ها مقداری بزرگ‌تر بوده و بازارهایی گرداگرد آن بوده است. بعدها جهت جلوگیری از لغزش طاق، بازارها و دهانه‌ها، طاق‌هایی به این میدان افزوده‌اند که امروزه دورتادور میدان با طاق‌های دو طبقه جناغی احاطه شده است. با افزودن این طاق‌ها میدان کوچک‌تر شده و در دوره شاه صفی دهانه‌ها به مغازه تبدیل شده است. ساختار فضایی این میدان دارای سه محور بوده است: در محور شمالی جنوبی مسجدشاه و سر در قیصریه قرار دارد. جلوخان یا پیش طاق مسجدشاه درست در کانون طاق‌های جناغی واقع شده است. محل میدان برای بازی چوگان بود که هنوز هم‌میل‌های

نمودار شماره ۳. تاریخچه میدان نقش جهان اصفهان

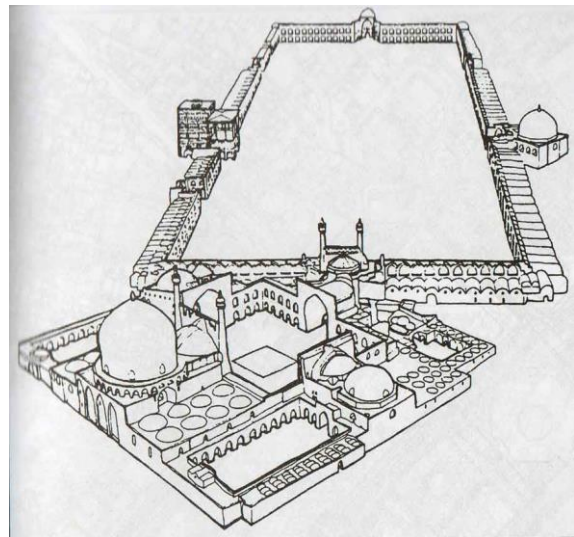
۴-۲. تباین و محاوره‌ی فضایی در میدان نقش جهان اصفهان

در ارسن نقش جهان وجود مسجد بزرگ شهر استوار و با عظمت است که همه‌ی ضلع جنوبی را فرا گرفته است و تسلط فضایی را چه از راه سردر عظیم و منارها در قسمت ابتدایی و از راه گنبد و ایوان در پس‌زمینه بر میدان احاطه می‌کند. در قسمت شمالی، سردر بازار، در حال اعلام حضور قسمت اقتصادی شهر در مرکز، بدون آنکه در هدف برابری و یا تناسب با ضلع جنوبی تلاش کند، با شاخص‌های کالبدی، به گفتگوی فضایی با آن نشسته است و یال‌های خود را از جناحین به‌سوی آن گسترانیده و راسته‌های بازار را به‌طرف مسجد هدایت می‌کند و با این اوصاف ترتیب هم وزن از ترکیب احجام در اطراف میدان را باعث می‌شود (سهیلی، ۱۳۸۷: ۴).

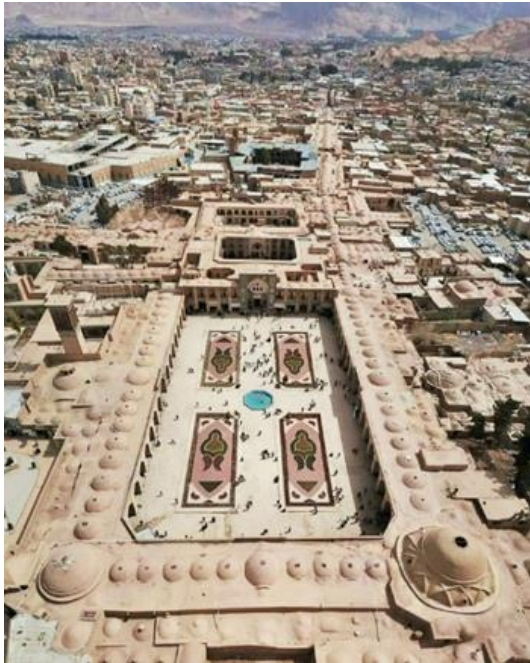
شکل شماره ۲. سر در بازار قیصریه در میدان نقش جهان

بازارها و شنیدن صدای چکش استادان قلم‌زن و دیدن آثار مثبت‌کاری شده و سایر صنایع‌دستی اصفهان درمی‌یابیم که به‌راستی اصفهان جلوه‌گاه هنر ایرانیان است. از سال ۱۳۶۸ به بعد به‌منظور حفظ و نگهداری این اثر ارزشمند، تردد خودروها در بخش جنوبی ممنوع شد و تردد در این بخش به‌صورت پیاده یا با درشکه صورت می‌گیرد. میدان نقش جهان در سال ۱۳۱۳ به شماره ثبت ۱۰۲ در آثار ملی ایران ثبت شد و در سال ۱۳۵۸ به شماره ۱۱۵ از نخستین آثار ایرانی بود که در میراث جهانی یونسکو نیز ثبت شد. در قسمت پشت ارسن میدان، بناها و باغ‌های زیادی بوده‌اند که تا جنب زاینده‌رود ادامه داشته‌اند، اما امروزه بیشتر آن‌ها از بین رفته‌اند و فقط کوشک چهل‌ستون و هشت‌بهشت و بعضی دیگر موجود هستند. حاشیه‌ی میدان امام اصفهان پر از طاق‌هایی است که فضای حجره‌های متفاوت را اشغال کرده‌اند. این حجره‌ها از جمله عمارت‌های قابل‌تحسین و باشکوه دوره‌ی صفوی هستند که در حاشیه‌ی این میدان قرار گرفته‌اند. قسمت خارجی نقش جهان، مانند مساجد ۴ ایوانی ایران با ۴ دروازه انقطاع یافته بود که به کاخ، بازار قیصریه، مساجد جامع عباسی و شیخ لطف‌الله راه داشتند. این دروازه‌ها بر ضلعی که در آن قرار گرفته بودند اشراف داشت و نماد وحدت‌بخشی میدان به قسمت‌های سیاسی، اقتصادی و مذهبی بودند (پیرنیا، ۱۳۹۰: ۵۱).

شکل شماره ۱. نحوه قرارگیری بناها در میدان نقش جهان

(پیرنیا، ۱۳۹۰: ۵۱)

شکل شماره ۳. ارسن گنجلی خان کرمان

۵. ارسن گنجلی خان کرمان

ارسن گنجلی خان در مرکز شهر و در جنب بازار با عظمت کرمان قرار دارد. گنجلی خان که از حاکمان دوره شاه‌عباس است که از سال ۱۰۰۵ تا ۱۰۳۴ هجری قمری بر کرمان حکومت کرد و آثار زیادی ساخت و در آبادی این منطقه تلاش بسیار کرد. این ارسن شامل مدرسه، کاروان‌سرا، حمام، آب‌انبار، ضراب‌خانه و مسجد است که همه آن‌ها دور میدان قرار گرفته‌اند. میدان به اندازه ۵۰*۱۰۰ متر است که در سه‌سوی آن راسته‌بازار قرار دارد. مساحت ارسن ۱۱۰۰۰ مترمربع و اجزاء مجموعه در سال‌های ۱۰۰۵ ه. ق تا ۱۰۲۱ ه. ق، ساخته شده‌اند. یکی از معماران ارسن استاد سلطان محمد است. چهار مسجد در چهار قسمت میدان هستند که سه درب آن باقی‌مانده و زیباترین آن‌ها مسجد قسمت شرقی در کنار کاروان‌سرا است و موزه هنر تزئینی به حساب می‌آید. شیوه معماری این بنا به شیوه اصفهانی است (مجد، ۱۳۹۰: ۲۵۴).

جدول شماره ۳. کاربری بناهای ارسن گنجلی خان کرمان (پیرنیا، ۱۳۹۰: ۵۱)

ردیف	بنا	کاربری	سبک معماری
۱	کاروان‌سرا	کارگاه و فروشگاه صنایع دستی	از نوع چهارایوانی
۲	ضراب‌خانه	موزه مردم‌شناسی	چهارطاقی
۳	حمام	موزه مردم‌شناسی	به شیوه حمام‌های سنتی ایران متراژ ۱۰۰۰ مترمربع
۴	آب‌انبار	موزه مس	دهلیزی پله‌دار با مخزن پلان مربع مستطیل
۵	بازار	بازار بزرگ کرمان	سبک معماری بسیار جالبی را از عصر صفوی به یادگار گذاشته است.

۵-۱. بناهای مجموعه (میدان)

میدان ارسن گنجلی خان در بخش مرکزی شهر کرمان است که در حاشیه بازار بزرگ واقع شده و همانند میدان‌های نقش جهان در اصفهان یا امیرچخماق، در اطراف خود بعضی از عناصر شهری را دارا است. در ۳ قسمت میدان بازار قرار دارد و در قسمت دیگر سرای گنجلی خان واقع شده است. حمام، آب‌انبار، ضراب‌خانه و هم‌جواری با بازارها و چهارسوق، این مجموعه به هم تنیده‌اند. طاق‌های آجری، کاشی‌کاری معرق، درخت‌کاری و فضای سبز، حوض آب، بر زیبایی این میدان اضافه کرده‌اند. بازار سنتی و تاریخی کرمان شامل بازارهای زیادی از دوره‌های تاریخی مختلف است. این میدان همانند سایر میدان‌های عمومی از مهم‌ترین نقاط شهر است و برای اجتماعاتی مانند عزاداری عاشورا نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. مجسمه مسی گنجلی خان جهت بزرگداشت این شخصیت بزرگ در یکی از گوشه‌های میدان قرار دارد.

۵-۲. بازار

بازار در قسمت جنوبی میدان گنجلی خان قرار دارد و در سمت راست بازار حمام و هیجده مغازه تعبیه شده‌اند و در سمت چپ طاق‌نماها قرار دارند که زیبایی بصری را نشان می‌دهند. در

بازارهای اصلی به ترتیب بازار اختیاری، بازار وکیل، بازار مظفری بازار عزیز، بازار آهنگران، بازار کلاه مال‌ها قرار دارد، و تا خیابان شریعتی امروزی و بازار حاج‌آقا علی امتداد دارد که در اثر توسعه شهری برخی از بازارها به خیابان تبدیل شده‌اند.

قسمت زیرین این طاق‌نماها دست‌فروش‌هایی قرار گرفته‌اند و در کل شانزده طاق‌نما این بازار را به میدان اتصال داده‌اند. درازای مسیر نود و سه متر است. در قسمت‌های انتهایی بازار، راسته زرگری قرار دارد که به قیصریه معروف است. بعد از

شکل ۴ و ۵. راست: بازار سرپوشیده؛ چپ: ارسن گنجعلی خان کرمان

یک بنای تو در توی شگفت‌انگیز است. این مسجد امروز به موزه مردم‌شناسی تبدیل شده است و باوجود مجسمه‌هایی که در آن قرار داده‌اند، حال‌وهوای سنتی آن زمان را تداعی می‌کند.

شکل شماره ۵. حمام گنجعلی خان

۵-۵. مدرسه

از سمت میدان گنجعلی خان به سمت شرق که برسیم، به مدرسه‌ای عظیم برخورد می‌کنیم که در قدیم مورد استفاده قرار گرفته است؛ معمار این اثر که بر کاشی‌های کتیبه سردر آن، تاریخ ۱۰۰۷ ه. ق نقش بسته محمد سلطانی یزدی بوده است. در حال حاضر این محل دوباره کاربری سابق خود را بازیافته است و به یک محل آموزشی تبدیل شده است. دانشکده هنر دانشگاه باهنر کرمان در همین مکان است. اثر مذکور در تاریخ ۲۹ آذر ۱۳۱۶ هجری شمسی در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسید. مدرسه و کاروان‌سرای گنجعلی خان یکی از حوزه‌های

۵-۳. مسجد

مسجد در قسمت شمال شرقی میدان تعبیه شده و قسمتی از مجموعه گنجعلی خان است که سال ۱۰۰۷ ه. ق. به وسیله حاکم منصوب شاه‌عباس صفوی ایجاد شده است، و احتمالاً نمازخانه کاروان‌سرای بزرگ ارسن یا مدرسه کنار بوده است. مسجد، کوچک و دارای شبستان و ایوان ورودی است. نمای ایوان، ساده است و روی پوشش آن، طرح‌های هندسی بر روی گچ ایجاد شده است. کف ایوان سنگی و بر قسمت فوقانی در چوبی آن، یک کتیبه سنگی نصب شده است؛ و پس از ورودی ایوان، راهروی باریک با سقف کوتاه و بعد از آن، یک فضای دارای گنبد با شبستان تعبیه شده (مجد، ۱۳۹۰: ۵۵).

۵-۴. حمام

یکی از بناهای تاریخی زیبا در مجموعه گنجعلی خان کرمان، حمام آن است. حمام گنجعلی خان گچ‌بری‌ها و نقاشی‌های زیبایی دارد که برخی از قسمت‌های آن به دوره صفویه و برخی دیگر به دوره قاجار برمی‌گردد. در این حمام از نقاشی‌های زیادی استفاده شده است که در طراحی آن‌ها از موضوعاتی مثل شکار پادشاهان، کاوران شترها، خسرو و شیرین و... استفاده شده است. در پایین نقاشی‌ها هم کتیبه‌ای از جنس مرمر سبز وجود دارد که در آن شعرهای زیبایی با خط نستعلیق نوشته شده است. یکی از زیباترین بخش‌های این حمام، رخت‌کن آن است و که

سرزندگی و نشاط در شهروندان هستند؛ بنابراین بر اساس این مبانی نظری، مشاهدات و تحلیل عکس‌های فضاهای مختلف این ارسن‌ها به تبیین شباهت‌ها و افتراقات آن‌ها پرداختیم تا بتوانیم آن دسته از شاخص‌های ارتقای دهنده کیفیت فضا را استخراج کنیم، براین اساس در ادامه در جداول مربوطه این داده‌ها تحلیل و به اهداف پژوهش می‌پردازیم.

جدول شماره ۴. شباهت‌ها و تفاوت‌های ارسن میدان نقش جهان و ارسن گنجعلی خان.

شباهت‌های ارسن نقش جهان و گنجعلی خان کرمان			
ردیف	تقسیم‌بندی کلی	ارسن نقش جهان	ارسن گنجعلی خان
۱	دوره ساخت	دوره صفوی	دوره صفوی
۲	شیوه معماری	شیوه اصفهانی	شیوه اصفهانی
۴	مکان قرارگیری ارسن	در مرکز شهر و کنار حمام و بازار و میدان اصلی	در مرکز شهر کنار حمام و بازار و میدان اصلی
۴	تزیینات مشترک	مقرنس کاری، کاشی کاری، معرق، گچ‌بری، نقاشی، یزدی‌بندی	مقرنس کاری، آجرکاری، گچ‌بری، یزدی‌بندی، معرق، گچ‌بری، کاشی کاری، معرق، نقاشی
تفاوت‌های ارسن نقش جهان و گنجعلی خان کرمان			
۱	مکان	ایران - اصفهان	ایران - کرمان
۲	مساحت ارسن	۱۳۰۰۰۰ مترمربع	۱۱۰۰۰ مترمربع
	تعداد و نوع بناها	۴ بنای اصلی	۵ بنای اصلی
۳	معمار ارسن	استاد محمدرضا اصفهانی و استاد علی‌اکبر اصفهانی	سلطان محمد یزدی

علمیه معروف کرمان است. این ساختمان در قسمت شرقی میدان قرار گرفته و زمانی مدرسه فعالی بوده که سال‌ها بعد به کاروان‌سرا تبدیل شده است. روی کاشی‌های کتیبه سردر تاریخ ۱۰۰۷ هـ ق نقش بسته و معمار آن محمد سلطانی یزدی است (مجد، ۱۳۹۰: ۵۶).

۵-۶. ضرابخانه

ضرابخانه در ضلع شمالی میدان قرار دارد. این بنا بین سال‌های ۱۰۰۷ الی ۱۰۳۵ به دستور حاکم کرمان ساخته شده است. تزیینات داخلی بنا گچ‌بری به شکل آجر کاذب است. بند آجرها به رنگ اخرازی است. بنا گنبدی بلند دارد و در قسمت بالای آن کلاه‌فرنگی قرار دارد که نور داخل را تأمین می‌کند. پلان بنا مربعی شکل است و ۴ ایوان و ۴ غرفه در اطراف آن قرار دارد. قوس‌ها تیزه دار و طاق‌نما ضربی است. در قسمت کف و در زیر نورگیر حوض مربعی قرار دارد که انعکاس نور در آن بر زیبایی و عظمت بنا اضافه می‌کند. سردر ساده و تزیین آجرکاری گچی است (مجد، ۱۳۹۰: ۷۱).

۶. تجزیه و تحلیل

ارسن نقش جهان یکی از مهم‌ترین جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی اصفهان است. عوامل مؤثر بر افزایش کیفیت محیط در این منطقه عبارت‌اند از: فضاهای عمومی و پیاده‌راه‌ها، معماری اصیل ایرانی، وجود کاربری‌های مختلف، توجه به میراث فرهنگی، آموزش و ترویج فرهنگ شهروند، نظافت و امنیت و مجموعه گنجعلی خان کرمان نیز یکی از مهم‌ترین جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی این شهر است که دارای ویژگی‌هایی مشابه با میدان نقش جهان است، ولی با تفاوت‌های محلی و فرهنگی خاص خود. شاخص‌های مؤثر بر کیفیت محیط در این مجموعه عبارت‌اند از: معماری و طراحی، دسترسی به خدمات، توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل، تعاملات اجتماعی، حفظ محیط‌زیست؛ بنابراین با توجه به مرور ادبیات پژوهش و مطالعه تطبیقی ارسن‌های نقش جهان و گنجعلی خان کرمان از نظر شاخص‌های مؤثر بر افزایش کیفیت محیط می‌توان گفت این دو ارسن به‌عنوان کانون‌های شهری جهت افزایش تعاملات اجتماعی با خصوصیات منحصربه‌فرد معماری و چشم‌نواز از بهترین مکان‌ها جهت پرسه‌زنی شهروندان و ایجاد

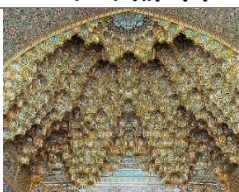
دسترسی و حمل‌ونقل، پایداری محیطی و حفظ فضای سبز، فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی، ارتقای خدمات و امکانات رفاهی اشاره دارند؛ بنابراین مؤلفه‌هایی از قبیل رنگ جداره‌ها، معماری بناهای اطراف، جنس و رنگ کف‌سازی معابر، وجود درختان و فضای سبز، خط آسمان، تزئینات بناها در جداره‌های بیرونی، تناسب، تقارن، ورودی‌های متعدد، وجود کاربری‌های مختلف، برآوردن نیازهای روزانه شهروندان، عدم ورود ماشین در مجموعه، مبلمان مناسب با نیاز شهروندان، تمیزی و نظافت، امنیت و آسایش، توجه به اقلیم، حس‌تعلق و سرزندگی از مؤلفه‌های مؤثر بر افزایش کیفیت فضا هستند که در جدول شماره ۳ به صورت گرافیکی نشان داده شده‌اند.

جدول شماره ۵. تبیین شاخص‌های مؤثر بر افزایش کیفیت فضا در ارسن نقش جهان

۴	تزئینات یا بنای متفاوت	کاخ عالی قاپو (با اتاق موسیقی)	ضراب‌خانه (وجود تابلوی میناکاری فرشته، اژدها و سیمرغ)
---	------------------------	--------------------------------	---

۱-۶. مؤلفه‌های ارتقای دهنده کیفیت محیط در ارسن نقش جهان اصفهان

میدان نقش جهان، به عنوان یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین میدان‌های تاریخی و فرهنگی جهان، مجموعه‌ای از شاخص‌های مختلف را شامل می‌شود که بر کیفیت فضا و محیط تأثیرگذار هستند. این شاخص‌ها در ابعاد فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی قابل بررسی هستند. این موارد شامل: حفظ و مرمت میراث فرهنگی، طراحی فضاهای عمومی و پیاده‌راه‌ها،

		
خوانایی محیط	وجود نورپردازی در شب	توجه به مقیاس انسانی
		
وجود سنگ‌فرش و کف‌سازی مناسب	تزئینات به رنگ‌های، نیلی و فیروزه‌ای و کاشی کاری	حضور آسمان بدون هیچ ساختمان بلندی
		
حوض آب وسیع و متناسب با میدان	دسترسی پذیری (مشخص بودن ورودی‌ها و مسیرها)	عدم وجود اختلاف ارتفاع در کف مسیرها
		
توازن در چیدمان فضایی و مبلمان	وجود حس سرزندگی در فضاها	ایمنی و امنیت

۵-۱. مؤلفه‌های ارتقای دهنده کیفیت محیط در ارسن گنجعلی خان کرمان

نقاشی‌ها، تزیینات و کاشی‌کاری‌ها، طراحی فضاهای عمومی و پیاده‌راه‌ها، ایجاد فضاهای سبز و باغ‌های سنتی، استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر، دسترسی و حمل‌ونقل، دسترسی‌پذیری مناسب، حمایت از حمل‌ونقل پاک، فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی، خدمات رفاهی و امکانات، امنیت و راحتی، حفظ هویت فرهنگی و اجتماعی، حفظ معماری بومی، وجود تناسب و تقارن، توجه به تناسبات انسانی، خوانایی محیط، توازن در چیدمان مبلمان است که در ادامه به‌صورت تصویری نشان داده شده است.

مجموعه تاریخی گنجعلی خان در کرمان یکی از آثار برجسته معماری ایران است که شامل مجموعه‌ای از بناهای تاریخی مهم نظیر کاروان‌سرا، حمام، مسجد، بازار و میدان است. این مجموعه نمادی از طراحی شهری و معماری ایرانی است که تأثیرات فرهنگی و اجتماعی فراوانی را در طول تاریخ بر جای گذاشته است. شاخص‌های موجود در این ارسن شامل: حفظ و مرمت میراث فرهنگی، مرمت و بازسازی اصولی، حفاظت از

جدول شماره ۶. تبیین شاخص‌های مؤثر بر افزایش کیفیت فضا در ارسن گنجعلی خان کرمان

خوانایی محیط

وجود نورپردازی در شب

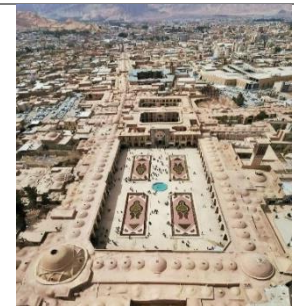
تقارن و تناسب در اجزا و کل ارسن

وجود سنگ‌فرش و کف‌سازی مناسب

تزیینات به رنگ‌های، نیلی و فیروزه‌ای و کاشی‌کاری

حضور آسمان بدون هیچ ساختمان بلندی

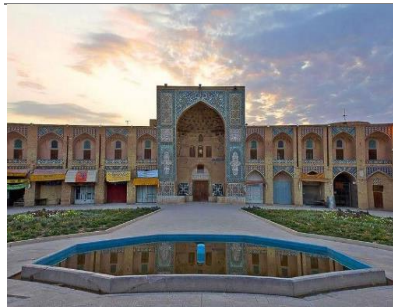
وجود پنجره‌ها و عناصر نما به‌صورت سنتی و قدیمی عصر صفوی

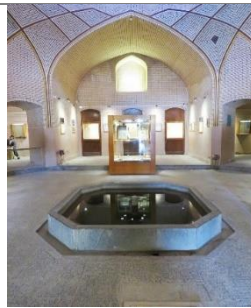
تناوب میان اجزا در ساختار فضایی میدان

عدم وجود اختلاف ارتفاع در کف مسیرها

توازن در چیدمان فضایی و مبلمان

تزئینات داخل فضاها

ایمنی و امنیت

۶. بحث و نتیجه‌گیری

میدان نقش جهان در اصفهان و ارسن گنجعلی خان در کرمان، هر دو نمونه‌های برجسته‌ای از فضاهای تاریخی و فرهنگی ایران هستند که نه تنها به عنوان جاذبه‌های گردشگری شناخته می‌شوند؛ بلکه دارای ویژگی‌های خاصی هستند که در ارتقای کیفیت محیطی و فضای اجتماعی آن‌ها تأثیرگذار هستند. این دو مجموعه تاریخی، به دلیل ویژگی‌های معماری، فرهنگی و اجتماعی خود می‌توانند در ارتقای کیفیت فضاهای شهری نقش مهمی ایفا کنند و هم اکنون نقشه راهی برای پلازهای شهری جدید در نظر گرفته است؛ لذا در جدول شماره ۷ شاخص‌های مشترک ارتقای دهنده کیفیت محیط طبق تحلیل ارسن‌های مورد مطالعه ارائه می‌شوند.

جدول شماره ۷. شاخص‌های مشترک ارتقای دهنده کیفیت محیط در ارسن‌های نقش جهان و گنجعلی خان

زیباشناختی	کالبدی -	اجتماعی	زیست محیطی
توجه به مقیاس انسانی	نظارت اجتماعی و امنیت	وجود پارک و فضای سبز	
منظر شبانه و نورپردازی توجه به	جانمایی کاربری‌های عمومی در مراکز نواحی	وجود درخت کاری	
کیفیت بصری و کیفیت دید	فضایی برای فعالیت‌های جمعی مانند نمایشگاه‌های فصلی	سازگاری با محیط زیست و اقلیم	
نظم و تداوم قانونمندی فضا	وجود فعالیت‌های انتخابی و غیر ضروری مانند نشستن در	برپایی نماز و مراسم مذهبی و خاطره‌انگیز در میدان	

ساعات مختلف روز در فضاهای شهری	تنوع کاربری‌های مختلف جاذب جمعیت	احترام به نظرات کاربران	رنگ جداره‌ها
موقعیت قرارگیری و تراکم مطلوب بافت	وجود محیطی جهت پرسه‌زنی	حمایت و پشتیبانی از محیط‌زیست با نگهداری از فضا	
داشتن طرح کالبدی ویژه	عدالت و برابری گروه‌های اجتماعی در برخورداری از فضا	برنامه‌ریزی و مدیریت شهری با نظافت روزانه	
گوناگونی ساختار	امکان دخل‌وتصرف در فضا	وجود حوض آب وسیع	
قابلیت ایجاد نشاط و سرزندگی برای شهروندان	طراحی فضای پیاده‌محور	مصالح و رنگ‌های همساز با اقلیم	
تنوع بصری	رنگ‌های مناسب و جاذب کاربران	به‌حداقل‌رساندن آلودگی صوتی و هوا	
منظر ذهنی عالی و دید و منظر مناسب	کف‌سازی و بافت مناسب	یکنواختی (وجود نماهایی با اجزا مشابه —میزان تشابه کف‌سازی‌ها)	
پیوستگی تاریخی	قابلیت تداعی معانی	تصویر ذهنی منسجم	
بناهای شاخص و تاریخی‌وجود	وجود نماد و نشانه‌ها	تناسب بین فرم و عملکرد	
توجه به مسائل اقلیمی	عدم آلودگی صوتی	هویت فضا	
انطباق‌پذیری و سازگاری وجود فعالیت‌های سازگار با هم	ظرفیت پذیرش فضا	سهولت دسترسی	

گفت که این شاخص‌ها باتوجه به اینکه کاربران زیادی را جذب محیط می‌کنند می‌توانند در افزایش تعاملات اجتماعی، سرزندگی فضاهای جمعی مراکز شهرها و محله‌ها مورد توجه قرار بگیرند؛ بنابراین مرکزیت ارسن‌های شهری با خاصیت پیاده‌مداری با نام امروزی پلازاهای شهری از مهم‌ترین کانون‌های جمعی شهرها و فضای شاد جهت پرسه‌زنی شهروندان است که باید مورد توجه معماران و مدیران شهری قرار بگیرد؛ لذا پیشنهادهایی جهت استفاده در پلازاهای معاصر در فضاهای عمومی ارائه می‌شود.

۷. پیشنهادها

۱. طراحی و اصلاح میادین شهری به صورت پیاده و عدم ورود ماشین با دارابودن شاخص‌های مورد اشاره در جدول شماره ۷ باهدف ارتقای کیفیت محیط و تعاملات اجتماعی شهروندان در شهرهایی که این امکان وجود دارد.
۲. ایجاد ارسن‌های شهری با دارابودن کاربری‌های مختلف مورد نیاز شهروندان در مقیاس‌های خرد و کلان باتوجه به نیاز جمعیتی در مناطق مورد توسعه شهرها و شهرک‌های جدید.
۳. مرمت و بازسازی ارسن‌های موجود در شهرهای مختلف از نظر کیفیت جداره‌ها و پیاده‌مداری باهدف ایجاد سرزندگی در شهروندان.
۴. ارتقای شاخص‌های محیطی در بازارهای سنتی، محله‌ها و بناهای تاریخی موجود در شهرهای مختلف در جهت روایت تاریخ کهن معماری ایران.
۵. جانمایی ارسن‌های شهری (پلازا) در شهرهای جدید باهدف افزایش روحیه شهروندان، افزایش تعاملات اجتماعی، سرزندگی، حس تعلق، پیاده‌مداری و وجود محیط‌هایی پویا.

پی‌نوشت

۱. Naqsh Jahan collection of Isfahan

تعارض منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تعارض منافی برای اعلام ندارند.

خوانایی محیط	نفوذپذیری محیط	فراهم بودن فرصت سرگرمی و تفریحی برای شهروندان
محصولیت فضا	پیوستگی بدنه‌ها و عدم خاموشی در طول شبانه‌روز	تنوع استفاده از عناصر طراحی فرم، بافت و رنگ متنوع
عدم حضور وسایل نقلیه در میدان	استفاده چندمنظوره از فضای میدان	انعطاف‌پذیری و سازگاری فعالیتی
دسترسی و نفوذپذیری کالبدی	تناب میان اجزاء در ساختار فضایی میدان	تفکیک حوزه‌های عملکردی

ارسن میدان نقش جهان با دارابودن بناهای معماری دوره صفوی که دارای عظمت و شکوه والایی هستند جاذب مردم و کانونی جهت افزایش تعاملات اجتماعی است. ارسن نقش جهان اصفهان و ارسن گنجعلی خان کرمان هر دو در یک دوره تاریخی در زمان شاه عباس ساخته شده‌اند به همین علت سبک معماری و طراحی آن‌ها به صورت مرکزی با قرارگیری در مرکز شهرها و جانمایی بناهای مهم یک شهر در اطراف آن‌ها با تزیینات یکسان و تفاوت‌هایی در مساحت، تعداد بناهای اطراف، نوع مصالح و نوع استفاده از آن‌ها در دوره‌های تاریخی بعد از ساخت دچار تغییراتی شده‌اند. این ارسن‌ها دارای شاخص‌های یکسانی هستند که در ارتقای کیفیت محیط بسیار مهم است، این شاخص‌ها زیرمجموعه عوامل کالبدی - زیباشناختی، ساختاری - فعالیتی، ادراکی - معنایی، اجتماعی و زیست‌محیطی هستند که در جدول شماره ۷ شرح داده شده‌اند که به صورت مشترک در ارسن‌های نقش جهان و گنجعلی خان وجود دارد و این شاخص‌ها به عنوان شاخص‌های مؤثر بر افزایش کیفیت محیط این ارسن‌ها مؤثر است و می‌تواند در مدیریت شهری نوین راهنمای معماران و شهرسازان قرار بگیرد.

در مجموع، ارتقای کیفیت فضاهای شهری نیازمند توجه به تمامی ابعاد زندگی شهری است که می‌تواند از طریق همکاری میان طراحان، برنامه‌ریزان شهری، مقامات محلی و شهروندان صورت گیرد. این فرایند باید به گونه‌ای باشد که هم‌نیازهای اجتماعی و فرهنگی شهروندان را تأمین کند و هم با حفظ محیط‌زیست، اقتصادی پویا و معماری قابل قبول در راستای ارتقای کیفیت زندگی شهری گام بردارد؛ بنابراین می‌توان چنین

منابع

- برخوردار، بابک، زارع، لیلان، مختاباد امرئی، سید مصطفی. (۱۴۰۰). بازخوانی نقش هویت اجتماعی در ساخت فضای جمعی (نمونه مورد مطالعه: میدان نقش جهان اصفهان به مثابه فضای جمعی عصر صفوی). منظر، ۱۳(۵۶)، ۳۰-۴۳. doi: ۱۰.۳۰۴۳
- پیر بابائی محمدتقی، ایرانشاهی رحیم. (۱۳۹۹) واکاوی نقش فرهنگ وقف در تکوین ارسن‌های شهری بر اساس نظریه ساخت‌یابی. فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی، ۵ (۲): ۱۷-۳۶
- پویان امیر احسان، قنبران عبدالحمید، حسین‌زاده عباس. (۱۳۹۹) بازخوانی نقش عناصر بصری ادراکی گذرهای بافت تاریخی یزد به‌منظور سامان دهی نظام ادراکی شهروندان. نشریه علمی مرمت و معماری ایران، ۱۰ (۲۲): ۸۶-۷۱
- پیرنیا، محمدکریم، (۱۳۸۹)، سبک شناسی معماری ایرانی، سروش دانش، تهران
- پیرنیا، محمدکریم، (۱۳۹۰)، آشنایی با معماری اسلامی (ساختمان های درون شهری و برون شهری)، سروش دانش، تهران
- حمزه نژاد، مهدی، و صیریفیان پور، مصطفی. (۱۳۹۷). سلسله‌مراتب تشخیص عناصر شهر در ارسن شهری در سبک‌های شهرسازی دوران اسلامی ایران. پژوهش‌های معماری اسلامی، ۶(۴) (پیاپی ۲۱)، ۸۵-۱۰۲.
- حجت عیسی، بلالی اسکویی آریتا، یزدانی ثنا، (۱۳۹۸) مطالعه تطبیقی ساختار کالبدی و کارکردی میدان صاحب آباد تبریز و میدان نقش جهان اصفهان در ادوار تاریخی. پژوهش‌های معماری اسلامی، ۷ (۱): ۴۲-۳۱
- دلاکه، حسن و بهزادفر، مصطفی و قلعه‌نویی، محمود و بختیار، آمنه، (۱۴۰۱)، افزایش حضورپذیری در فضاهای شهری با رویکرد هم‌ساختی رفتار و محیط کالبدی (نمونه موردی: میدان انقلاب شهر اصفهان): آمایش محیط
- دوزدوزانی، یاسمین، اعتصام، ایرج، تقی‌زاده، محمد. (۱۳۹۴). مقایسه رضایتمندی شهروندان میداين نقش جهان، بهارستان، دل کامپو و ناوونا از طراحی میداين اجتماع پذیر شهری. فصلنامه علمی و پژوهشی پژوهش و برنامه ریزی شهری، ۶(۲۱)، ۱۰۳-۱۲۰.
- دادفر، پیام، کریمی‌فرد، لیلی، دولت‌آبادی، فریبرز. (۱۴۰۰). تجربه فضایی و ادراک حسی: بازخوانی فضا در معماری (نمونه موردی: مسجد گوهرشاد). پژوهشنامه خراسان بزرگ، ۱۲(۴۵)، ۱۷-۳۰.
- سهیلی، جمال‌الدین، (۱۳۸۷)، از نقش جهان تا کامپیدولیو.
- شهابی نژاد، علی. (۱۴۰۰). سیر شکل‌گیری میدان نقش جهان اصفهان (علمی پژوهشی). مطالعات معماری ایران، ۸(۱۵)، ۱۱۳-۱۳۱.
- شیعه، اسماعیل (۱۳۸۸)، با شهر و منطقه در ایران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت، تهران.
- صارمی، حمیدرضا و معروفی، حسام، (۱۳۹۶)، بررسی تطبیقی حس دلبستگی مکان در نمادهای شهری دوره اصفهانی و مدرن؛ نمونه موردی میدان آزادی و میدان نقش جهان.
- قویدست، شایان و قویدست، علیرضا و حمله داری، شهرزاد، (۱۳۹۸). میدان امام (نقش جهان) اصفهان به‌مثابه یک کلیت یکپارچه بررسی تطبیقی ویژگی‌های میدان امام (نقش جهان) اصفهان با خصلت‌های بنیادی پانزده‌گانه کریستوفر الکساندر.
- فروتن راد، فرناز، زمانی، بهادر. (۱۴۰۱). سنجش قرارگاه‌های رفتاری در میداين شهری؛ مطالعه تطبیقی میدان نقش جهان و میدان امام علی در اصفهان. جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۹(۱)، ۱۲۷-۱۵۲.
- عباسی بشری، محمد، بمانیان، محمدرضا. (۱۳۹۶). مقایسه تطبیقی میدان نقش جهان اصفهان و امام حسین (ع) تهران بر اساس روابط پایداری اخلاق‌مدار. پژوهش‌های معماری اسلامی، ۵(۴)، ۹۵-۷۸.

- گروتز، یورگ کورت، (۱۳۸۶)، *زیبایی‌شناسی در معماری*، جهان‌شاه پاکزاد و عبدالرضا همایون، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- معماریان، غلامحسین، (۱۳۸۷)، *معماری/ایرانی*، سروش دانش، تهران.
- نوربرگ - شولتز، کریستیان، (۱۳۹۱)، *معنا در معماری غرب*، مهرداد قیومی بیدهندی، (ترجمه و نشر آثار هنری)، تهران
- مجد، یوسف. (۱۳۹۰). *تاریخ معماری ایران*. تهران: نشر سروش.
- Abbasi, B., & Bamanian, M. R. (2017). Comparative study of Naqsh-e Jahan Square in Isfahan and Imam Hossein Square in Tehran based on ethical sustainability relations. *Pazhuhesh-ha-ye Memari-ye Islami*, 5(4), 78-95.
- Azarnoush, F., & Rafieian, M. (2015). *A Comparative Study of Three Urban Governmental Squares: Saheb Abad Square in Tabriz, Sabzeh Meydan in Qazvin, and Naqsh-e Jahan Square in Isfahan*. Presented at the National Conference on Culture, Structure and Environment in Islamic Architecture and Urbanism. Civilica. (in persian)
- Barkhordar, Babak, Zare, Leila, Mokhtabad-Amrei, Seyed Mustafa. (1991). Rereading the Role of Social Identity in the Construction of a Collective Space (Case Study: Isfahan's Naqsh-e Jahan Square as a Collective Space in the Safavid Era). *Manzar*, 13(56), 30-43. (in persian)
- Dadfar, Payam, Karimifard, Leili, Dowlatabadi, Fariborz. (2017). Spatial experience and sensory perception: Rereading space in architecture (case study: Goharshad Mosque). *Journal of Greater Khorasan Research*, 12(45), 17-30. (in persian)
- de Botton, A. (2006). *The architecture of happiness*. Pantheon Books.
- Delake, Hassan and Behzadfar, Mustafa and Ghalenoei, Mahmoud and Bakhtiar, Ameneh. (2012), Increasing presence in urban spaces with a consistent approach to behavior and physical environment (case study: Enghelab Square in Isfahan): *Environmental Planning*. (in persian)
- Doozdozani, Yasmin, Etesam, Iraj, Taghizadeh, Mohammad. (2015). Comparing the satisfaction of citizens of Naqsh-e Jahan, Baharestan, Del Campo and Navona squares with the design of urban sociable squares. *Quarterly Scientific and Research Journal of Urban Research and Planning*, 6(21), 103-120. (in persian)
- Frotan-Rad, Farnaz, Zamani, Bahadur. (2022). Measuring behavioral bases in urban squares; a comparative study of Naqsh-e Jahan Square and Imam Ali Square in Isfahan. *Geography and Development of Urban Space*, 9(1), 127-152. (in persian)
- Ghovidast, Shayan and Ghavidast, Alireza and Hanemadari, Shahrzad. 2019, Imam Square (Naqsh-e Jahan) of Isfahan as an integrated whole: a comparative study of the characteristics of Imam Square (Naqsh-e Jahan) of Isfahan with Christopher Alexander's fifteen fundamental characteristics. (in persian)
- Gifford, R. (2013). *Environmental psychology: Principles and practice* (4th ed.). Optimal Books.
- Gruter, Jörg Kurt. 2007, *Aesthetics in Architecture*, Jahanshah Pakzad and Abdolreza Homayoun, Shahid Beheshti University Press, Tehran. (in persian)
- Hamzehnejad, Mehdi, and Sirifianpour, Mustafa. (2018). Hierarchy of Identifying City Elements in Urban Arsen in Urbanization Styles of the Islamic Era of Iran. *Islamic Architecture Research*, 6(4 (21)), 85-102. (in persian)

- Hojat Issa, Belali Oskoui Azita, Yazdani Sana. (2019) Comparative Study of the Physical and Functional Structure of Saheb Abad Square in Tabriz and Naqsh Jahan Square in Isfahan in Historical Periods. *Islamic Architecture Research.*; 7 (1):21-42. (in persian)
- Madineh-Zadeh, H. (2016). *Introduction to the understanding of space in human sciences.* Tarbiat Modares University Press.
- Memarian, Gholamhossein, 2008, *Iranian Architecture*, Soroush Danesh, Tehran. . (in persian)
- Mojd, Y. (2011). *History of Iranian Architecture*. Tehran: Soroush Publications. (in persian)
- Norberg-Schultz, Christian. (2012), *Meaning in Western Architecture*, Mehrdad Qayoumi Bidhendi, Translation and Publication of Artistic Works, Tehran. (in persian)
- Pirbabae Mohammad Taghi, Iranshahi Rahim. (2020) Analysis of the Role of Endowment Culture in the Development of Urban Arsens Based on the Theory of Structuring. *Islamic Architecture and Urbanism Culture*; 5 (2): 36-17. (in persian)
- Pirnia, Mohammad Karim. (2010), *Stylistics of Iranian Architecture*, Soroush Danesh, Tehran. (in persian)
- Pirnia, Mohammad Karim. (2011), *Introduction to Islamic Architecture (Indoor and Outdoor Buildings)*, Soroush Danesh, Tehran. (in persian)
- Pouyan Amir-Ehsan, Ghanbaran Abdolhamid, Hosseinzadeh Abbas. (2019) Rereading the role of visual perceptual elements of the historical context of Yazd in order to organize the citizens' perceptual system. *Iranian Journal of Restoration and Architecture*. 10 (22): 71-86. (in persian)
- Saremi, Hamid Reza and Marouf, Hesam (2017), A Comparative Study of the Sense of Place Attachment in Urban Symbols of the Isfahan and Modern Periods; Case study of Azadi Square and Naqsh-e Jahan Square, <https://civilica.com/doc/764039>. (in persian)
- Shahabinejad, Ali. (2000). The Formation of the Role of the World Square in Isfahan (Scientific Research). *Iranian Architectural Studies*, 8(15), 113-131. (in persian)
- Shia, Esmaeil (2009), *With the City and the Region in Iran*, University of Science and Technology Press, Tehran. (in persian)
- Soheili, Jamal-eddin, (2008), *From the Role of the World to the Campidoglio*. (in persian)

Analysis of indicators affecting the presence of citizens in Naqsh Jahan Square complex of Isfahan by explaining the environmental perceptionSeyed Mohammadreza Mousavi¹, Mitra Kalantari*², Mohammad Behzadpour³, Mehdi Khakzand⁴

(Receive Date: 20 November 2024 Revise Date: 18 February 2025 Accept Date: 03 May 2025)

*Research Article***Abstract**

Introduction: Urban squares are a group of buildings that aim to meet the needs of citizens. Two examples of large squares are Naqsh-e Jahan Square and Ganjali Khan Square in Kerman. In general, squares are located at the center of gravity of Iranian cities, and urban squares, in addition to their main function, which is to focus on urban mobility. Two examples of large squares are Naqsh-e Jahan Square and Ganjali Khan Square in Kerman. There are indicators as factors for improving the quality of the environment in these squares that this research seeks to explain. Therefore, the main purpose of the present research is to explain the indicators for improving the quality of the environment in the squares of Naqsh-e Jahan Square in Isfahan and Ganjali Khan Square. In this research, we are focusing on the attention of urban managers on organizing, beautifying, and improving the quality of the environment and their equipment to attract users.

Research method: The present research is a qualitative research and also uses library and field work to explain historical and geographical sources, and records information related to the buildings. The method of collecting information is based on library resources and the use of historical sources, field surveys in terms of architecture with the feature of photography and documentation containing information on different parts of the building such as the number of buildings, decorations, walls, texture and color indicators, and elements that attract users.

Results : According to the results of the research, indicators related to the legibility of the space, the existence of diverse uses, the texture of the flooring and the color of the walls, the area, permeability, recalling the culture and history of Iran's past architecture, the absence of cars, appropriate furniture, adaptation to the climate, and night lighting are among the common indicators that improve the quality of the Arsan environment. Arsan of Naqsh-e Jahan Square, with its architectural buildings of the Safavid period that are grand and magnificent, is an attraction for people and a focal point for increasing social interactions. Arsan of Naqsh-e Jahan Square, with its architectural buildings of the Safavid period that are grand and magnificent, is an attraction for people and a focal point for increasing social interactions. Arsan of Naqsh-e Jahan in Isfahan and Arsan of Ganjali Khan in Kerman were both built in the same historical period during the reign of Shah Abbas. For this reason, their architectural style and design have changed in the historical periods after their construction, with their central location in the city center and the placement of important buildings in a city around them with the same decorations and differences in area, number of surrounding buildings, type of materials and type of use. These Arsans have the same indicators that are very important in improving the quality of the environment. These indicators are a subset of physical-aesthetic, structural-activity, perceptual-semantic, social and environmental factors.

Conclusion: As a result, it can be said that these indicators, given that they attract many users to the environment, can be considered in increasing social interactions and the vitality of public spaces in city centers and neighborhoods. It can be said that urban Arsan is one of the most important public centers of cities and a happy space for citizens to circulate, which should be considered by architects and urban managers.

Conflict of interest: None declared.

Keywords: Quality of space, Arsan, Naqsh-e Jahan complex, Ganjali Khan complex, Isfahan, Kerman

¹ PhD Student in Architectural Engineering, Professor Hesabi Tafresh Branch, Islamic Azad University, Tafresh, Iran.

² Assistant Professor, Department of Architectural Engineering, Professor Hesabi Tafresh Branch, Islamic Azad University, Tafresh, Iran, (Corresponding Author). Mitra.kalantari@iaui.ac.ir

³ Assistant Professor, Department of Architectural Engineering, Hashtgerd Branch, Islamic Azad University, Hashtgerd, Iran.

⁴ Associate Professor, Department of Architecture and Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran.